

DOI: 10.11567/met.28.3.6

Ivo Paić

Imati Hrvatsku. Paradoks jednog obećanja

Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2011, 364 str.

Sveučilišni profesor Ivo Paić, autor knjige *Imati Hrvatsku. Paradoks jednog obećanja*, u dugogodišnjoj je karijeri objavio veliki broj članaka u časopisima, mnoštvo studija i rasprava te knjige *Sloboda i strah*, 1997., *Ruža i križ*, 1991., *Proizvodnja ideologije*, 1984., i *Mišljenje/djelovanje*, 1979.

(Kvazi)ideološki toliko upotrebljavana sintagma o (do)sanjanoj Hrvatskoj i obećanju da će biti onakva kakvu želimo (koju je izrekao prvi hrvatski predsjednik odmah nakon njezina priznanja 15. siječnja 1992.) poslužila je autoru kao motiv za analizu s jedne strane javnoga mnijenja o tome, a s druge za dekonstrukciju Situacije, koja uvijek iznevjeri obećanja. U tome je paradoks hrvatske zbilje, a autor propituje kolike su njegove dimenzije te njegovu sociopolitičku genezu. U jednoj je anketi 77% Hrvata istaknulo da je prioritetni cilj Hrvata nacionalni opstanak. Upravo tu tezu autor, na tragu socijalnoga konstruktivizma, u knjizi analizira i na mnoštvo načina varira. Imati Hrvatsku u procesu osamostaljenja niza nacionalnih država devedesetih, zapaža, dovelo je do toga da to, osim hrvatske posebnosti, postane i opće mjesto u sociopolitičkim analizama tranzicije iz jednopartijskoga u višepartijski sustav kao i u vremenu disolucije triju socijalističkih federativnih država. *Imamo Hrvatsku* nije više ista rečenica dvadeset godina poslije, jer njezin je sadržaj sada nov. Tu tvrdnju nije moguće ponoviti u istome smislu, a njezin sadržaj bitno je oblikovan vremenom i akterovim željama, vizijama i očekivanjima, što je u kolo-

pletu društvenih događanja često vrlo različito i ne može se svesti pod zajednički nazivnik.

Pod plaštem kolektivnoga Mi-odgovora i samoobvezivanja pulsiraju, ističe Paić, svjetovi pojedinaca, koji mogu biti prepreka, ali i resurs u razmicanju granica etnički homogeniziranoga stanovništva, na za te okolnosti politički kodirano me prostoru. Dodali bismo, to se događa, i to sve češće, kada pitanja o (ne)uređenosti Hrvatske postaju dominantnim diskursom i rastaču u znatnoj mjeri (nikako potpuno!) homogeniziranu hrvatsku naciju. »Tajkunska« i »nezaposlena« Hrvatska kao jedna ili dvije Hrvatske? I jedna i dvije istovremeno. Snaga Mi-zajedništva još je itekako prisutna, a svaki iritantni šum iz susjedstva vrlo brzo čini etnonacionalnu homogenizaciju opet mogućom. A tada, što smo već vidjeli u bližoj i daljoj prošlosti, inkluzivnost za Druge, naročito neke od tih Drugih/drugačijih, postaje teška, pa i nemoguća misija.

Autor na samom početku u igru uvodi Situaciju, pojam koji označuje ambijent u kojem se subjekt kreće, u ovom slučaju Hrvatsku. A njezina je okolina europska, i to na način postmoderne. Dok je još postojao Zid, Situacija je bila stabilna. Nakon njegova rušenja kolaps socijalizma i na toj paradigmi nastale i održavane države, uz ideološki novu situaciju, postmodernu ili tekuću modernost (Bauman), destabiliziraju Situaciju. Ništa više nije izvjesno ni čvrsto osim nacionalizma, rekao bi autor. Ali i to se može problematizirati. Iako jak, etnonacionalizam novonastalih država morao je malo ustuknuti. Njemu nasuprot stoji politički teško odrediti pojam udruženih država (EU), koji mu oduzima dio prostora moći, što se na razini države očituje kao (opet!) ograničavanje suvereniteta. Je li i to hrvatski paradoks, pa i paradoks obećanja? Svaka-

ko, jer obećano je: bit ćemo svoj na svome, imat ćemo hrvatsku pušku na hrvatskom ramenu te hrvatsku lisnicu u hrvatskome džepu. To više nije tako jasno i jednoznačno, a nije bilo ni onda kad je obećano. Je li se slijedom toga Obećanje uopće moglo ispuniti? U punom opsegu nikako. Obećanje se raspada na dvije fragmentacije, vanjsku i unutrašnju. Vanjska je pitanje međunarodnih asocijacija, posebno EU-a, a kod unutrašnje se može govoriti o Hrvatskoj uključenih i Hrvatskoj isključenih, bogatih i siromašnih i sl.

Kakvu to Hrvatsku (napokon) imamo i u čemu je paradoks imanja Hrvatske, propituje i analizira Paić, kako kaže, u vremenu-prostoru Situacije. Potrebno je uočiti neponovljivost iskaza *Imamo Hrvatsku*, koji jedno znači devedesetih, a nešto drugo dva desetljeća poslije. U tome je problem dekonstrukcije tog iskaza, kao i samih mjerenja na tu temu. Može li se onda uopće propitivati onodobni iskaz ili trebamo uzeti u obzir aktualnu Situaciju, u kojoj akteri iz novih, eurointegracijskih rakursa i perspektiva, imaju Hrvatsku? Vjerojatno je to aktualno mnogo važnije, ali i ovo Sada rezultanta je neke od Prošlosti, no ne samo one koja počinje devedesetih već i svega što se podvodi pod sintagmu *imati Hrvatsku* (bilo gdje, bilo kada i bilo kakvu), od mitskoga stoljeća sedmog ili možda i duže! Uostalom, kako je napisao W. Benjamin, oni koji sada vladaju nasljednici su svih koji su ikada pobijedili. To valjda onda vrijedi i za Hrvatsku i Hrvat! A upravo su devedesete naplavile sve naslage prošlosti, a ne samo koordinate zadane »baršunastim« i drugim revolucijama iz repertoara građanskih i ljudskih prava te višestranačkih izbora, naslijeđe s kojim se Hrvatska i Hrvati (nevoljko) suočavaju i još će se dugo suočavati. A ta je dekonstrukcija sve samo ne laka, pa je i to jedan od segmenata tog paradok-

sa, diskrepancije obećane i ostvarene Hrvatske. Dodajmo, nije to nikakav hrvatski specifikum, već traumatična i često potisnuta Situacija s kojom se suočavaju sve društvene grupe, a posebno, i osobito traumatično, Nacija! Paradoks je obećanja i u tome, raščlanjuje Paić, da njegov autor (Vođa Nacije) ne može predvidjeti budućnost, kao vrijeme-prostor iskušavanja želje. Kao, uostalom, ni sva nova iskušenja pred kojima će se Objekt želje naći u povijesnom trajanju i hodu. To je zaželio tadašnji Glavni Tvorac (Stvoritelj!) države, ali želje se mijenjaju i razvijaju, potiskujući u zaborav i čineći skoro nevažnom Njegovu želju, koja više ne korespondira s vremenom-prostorom Situacije.

Paić dekonstruira i hrvatsku inačicu Huntingtonove paradigme o sukobu civilizacija, koja u kolektivnome imaginariju hrvatskoga Mita ima značajno mjesto, poznato pod sintagmom predziđe kršćanstva. I to se koristilo devedesetih, da bi se pokazalo kako se s Njima ne može, jer oni su Istok, a mi smo Zapad. Istina, njegov rub, njegova Krajina, ali ipak njegov dio. Da se s Njima takvima kakvi su se na razini geopolitičkoga predstavili devedesetih zaista nije moglo, ne treba posebno dokazivati! Sve ostalo u procesu je dokazivanja i mijene: i da Mi još nismo Zapad (iako bismo uskoro trebali postati) i da Oni, unatoč svemu (pa i nekim vlastitim dilemama), mogu uskoro postati Zapad. Iako u fusnoti, a opet u uzročno-posljedičnim relacijama s hrvatskom Željom, Paić izriče vrlo važnu tvrdnju, koja tjera na produbljivanje pitanja i davanje adekvatnih odgovora. A to je iskaz kako hrvatske elite, od političkih, gospodarskih i kulturnih pa sve do obrazovnih i znanstvenih, nisu do rasle upravljanju kompleksnim društvom dvadeset prvoga stoljeća. I to je jedan od paradoksa, kojeg su devedesetih tek rijetki bili svjesni. Ostali su u nacionalnoj eu-

foriji vrlo lako imaginirali Hrvatsku kao uskoro novu Švicarsku, samo kad se (konačno) oslobodimo od Njih.

Upravo je to »hrvatska Situacija« danas – razočaranost velikim Obećanjem, koje je i tada bilo nereально, ali je u sklopu mitskih naracija o hrvatskim hendikepima i nesrećama, za koje su uvijek i isključivo krivi oni Drugi, figuriralo kao veliko povijesno objašnjenje našeg zaostatka i nukleus bolje budućnosti, koja samo što nije došla. Iako je razočaranje (za one koji su bili očarani!) već dugo tu, nada u bolje i očekivanje boljega, primjećuje Paić, i dalje žive u iskustvu razočaranih. Jer Nacionalno Obećanje transhistorijska je kategorija. Jednom će doći, a do tada valja biti strpljiv, jer su oni Drugi kočničari našeg napretka. Iako je, kako ističe autor, naracija o staležima potisnuta, njezina primjena vidljiva je u svakodnevnici novih bogataša, čija slika u javnosti uključuje povratak (tuđoj) tradiciji kupovanjem plemićkih dvoraca i sličnih feudalnih zdanja. Uostalom, anakronost hrvatske Situacije devedesetih prezentna je u feudalnom diskursu, usprkos svjetskoj logici kapitala i mimo nje, te u zazivanju dvjesto bogatih obitelji i paradom srednjovjekovnih odora na Markovu trgu.

Ako je, kako ovo istraživanje pokazuje, Briga za opstanak nacije temeljni zadatak većine građana, desni je politički diskurs u znatnoj prednosti pred lijevim. Paić dobro uočava da je to »lijevima« nametnuto, ali izlaza iz toga nema. Možemo ustvrditi, na tragu autorova razmišljanja, da je hrvatska stranka koja je najduže obnašala vlast dobila bitku za ono što se podrazumijeva pod Domoljubljem i Hrvatstvom, a ostali, posebno »lijevi«, u tome se trebaju prestano dokazivati. Ta uspješno postavljena zamka još će dugo opterećivati hrvatsku ljevicu. A najveća zabluda, koju bi pametniji na ljevici trebali izbje-

ći, jest da se na tom polju može stići i preći Pravu Hrvatsku Stranku. Šansa za takvu političku i ideološku opciju upravo je u nečemu drugom, u pitanju/obećanju: kakva Hrvatska!?

Prema autoru, glavni je nesporazum između Obećanja i očekivanja građana u najmanje dvije važne točke. Prvo, u društvu (osim na ideološkoj razini) ne postoji podudarnost Želja svih aktera, i drugo, želje su promjenjive. Esencijalističke interpretacije ukidaju vrijeme i inzistiraju na nečemu vječnome (*Jedina i vječna Hrvatska!*) i uvijek istome. Utoliko danas za građane obećanje dano početkom devedesetih više ne korespondira s njihovim željama i utoliko su najave povratka Njegovim idejama, kao nečemu transvremenome, samo još jedna od hrvatskih utopija, anakronizam (u nizu sličnih!) i, barem srednjoročno, nova kočnica razvoja.

Što je to samostalnost? Je li to mitski izlazak iz »pakla«, u hrvatskom slučaju »jugokomunističkoga«? Veliko obećanje, kaže Paić, nije hrvatski specifikum, nego sastavni dio oslobađanja i izborne samostalnosti nacionalnih država. Autor se kritički referira na esencijalističke pristupe, za koje postoji »vječna Hrvatska«, čista i »nevina«, koju uvijek neki Drugi sputavaju, ugrožavaju i koče u razvoju. Vidljivo je to u stavu da Veliko Obećanje nema isto značenje devedesetih i dvadeset godina poslije. Ali ni devedesetih ono nije bilo jednoznačno, a njegova je interiorizacija bila ovisna o strukturalnim i sociopsihološkim dimenzijama grupnih i pojedinačnih aktera. Esencijalizam je prisutan i u tvrdnji da Hrvatska oduvijek pripada Europi, kao da je ta Europa nešto fikšno i nepromjenjivo. To je, uostalom, i implicitna kritika hrvatskih političara, kojima je Europa mantra kojom legitimiraju i svoju poziciju. Dogmatizam te naracije ne dopire do pitanja o opstanku Europ-

ske unije (što je sinonim za Europu), pa se tu susreće »vječna i jedina Hrvatska« s »Europom oduvijek i zauvijek«. Zapad je, pokazuje Paić, u iskazu hrvatske političke volje, kao što je saborska Deklaracija o proglašenju suverene i samostalne Hrvatske iz 1990., prikazan kao Dobar i Ugrožen. Hrvati su bili tu da ga obrane (valjda od Zlog Istoka), što je još jedan esencijalizam, koji ignorira prostor i vrijeme u kojima se akteri pojavljuju, a posebno obrascе njihova djelovanja. Zapad je i osvajački, ugnjetački, imperijalistički, a u najtežim vremenima i nacistički.

Zašto Obećanje može trajati i što mu osigurava kontinuitet, bez obzira na opseg njegove realizacije, pita se autor. Prije svega zato što je u diskursu političke legitimacije lakše stalno ustrajati u tom obećanju, a mnogo zahtjevnije (i opasnije!) analizirati supstrat postignutoga od danog obećanja. Esencijalizam etnonacionalnoga obećanja postaje mantra koja ne podliježe vremenu/prostoru Situacije, što primateljima poruke dugoročno »hrani dušu«, a njezinim pošiljateljima omogućuje ulazak u Historiju.

Gospodari vremena oni su koji imaju monopol na istinu. Ili, kako je to svodljivo napisao Heidegger, na temu toga što je istina, referirajući se na *Berlinske naracije*: »Adolf zna, Bog sluti, a tebe se to ne tiče.« Iz toga se nameće pitanje tko je taj koji ima pravo ocijeniti je li Hrvatska upravo takva kakva je obećana ili nije. Ili, kako piše autor, »...tko je vlastan ustvrditi da imamo ili nemamo Hrvatsku kakvu smo željeli? Zar je to uopće pitanje vlasti ili nečije ovlasti?« Da, rekli bismo, nitko nema monopol na taj odgovor i svi akteri hrvatskoga društva mogu iskazati stav o tome kakva je Hrvatska i je li onakva kakvu su htjeli. No to je tako samo u maštanjui o društvu bez hijerarhije, a takva druš-

tva nema. Stoga ni navedeno pitanje/odgovor nije ništa drugo nego segment odnosa moći u društvu, a glavni su nositelji moći gospodari postavljanja tog pitanja i odgovora na njega. »Briga za naše« figurira kao ideološki omotač »brige za sebe«, što je najveća hrvatska trauma nakon nacionalne revolucije. Preuzimanje društvenoga vlasništva, bez održavanja i širenja proizvodnje, pritišće hrvatsku javnost. Ali Onaj Koji Brine za Naše nastoji organiziranim zaboravom pokidati veze potrebne da bi pamćenje imalo transgeneracijski karakter. Građani ne smiju imati uvid u ono temeljno – da onaj tko ima, zapravo ima Hrvatsku!

U prologu/epilogu Paić analizira neminovno proturječje koje generira sraz dviju ideologija, liberalnoga kapitalizma i nacionalizma. I dok prvi, u sklopu logike kapitala, radi na desolidariziranju društva, drugi pokušava homogenizirati i solidarizirati društvo. Ako i uspije, to su kratke povijesne faze, nakon kojih (opet) nastupa fragmentacija društva na temelju klase, profesionalne, statusne ili neke druge dominacije. I »hrvatski slučaj« pokazuje da je samo malobrojnim Hrvatska danas onakva kakvu su je zamišljali. Pa i više od toga! Nezaposlenima i onima koji će to tek postati ostao je nacionalni ponos. A možda i manje od toga!

Knjiga Ive Paića na neuobičajen, iznimno misaon i filozofsko-kritički nekonvencionalan način razmatra, po samorazumijevanju političkih i drugih elita, ali i hrvatskoga puka, najvažniji kolektivni identitet kojemu Hrvati pripadaju, onaj etnonacionalni. I usto njegovo najvažnije obilježje, veliko očekivanje od samo jednog obećanja: da (napokon) imamo Hrvatsku.

Dragutin Babić

Institut za migracije i narodnosti,

Zagreb